

входять переживання за власне здоров'я, позитивні емоції, які викликають близькі люди, і страх перед смертю. Показово, що у більшості випробуваних домінує емоційний стан печалі і страх, які у формальному спілкуванні не виявляються. Що стосується стану самотності, високий її рівень виявлено у незначної кількості випробуваних, що доводить значний рівень їх самореалізації в соціумі. Тобто старість пов'язана не тільки з багатьма новими проблемами, вона обдаровує людину філософським баченням життя, умиротвореністю, терпеливим, розважливим ставленням до подій у світі і до людей, які її оточують. За відсутності значних проблем зі здоров'ям, наявності матеріального благополуччя, злагоди в родині багато людей справді проживають щасливу старість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карсаевская Т. В. Философские аспекты геронтологии / Т. В. Карсаевская, А. Т. Шаталов. — М.: Наука. 1978. — 216 с.
2. Мечников И. И. Этюды оптимизма / И.И. Мечников. — М.: Наука, 1964. — 340 с.
3. Міщиха Л. Психологічні особливості розвитку особистості в період геронтогенезу / Л. Міщиха // Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Серія «Філософія, соціологія, психологія». Зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 14. — Ч. 2. — С. 17–27.
4. Нуллер Ю. Л. Депрессия и деперсонализация. / Ю. Л. Нуллер — Л.: Медицина, 1981. — 207 с.
5. Смульсон М. Л. Екзистенційне наповнення наративу старості / М. Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології: психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепелевої. — К.: Міленіум, 2005. — 212 с.
6. Стюарт-Гамильтон Я. Психология старения. — 4-е изд. / Ян Стюарт-Гамильтон. — Питер, 2010. — 320 с.
7. Тополь О. В. Теоретичний аналіз дослідження старості: геронто-психологічний підхід / О. В. Тополь // Гуманітарний вісн. Запорізьк. держ. інженерної акад.: зб. наук. пр. — 2008. — Вип. 34. — С. 152–160.

Михайленко А.

Науковий керівник – асист. Шевченко О. М.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СТАНОВЛЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО МАТЕРИНСТВА ДІВЧАТ СТАРШОКЛАСНИЦЬ

Постановка проблеми. Материнство – складний феномен, який має свої фізіологічні механізми, еволюційну історію, культурні та індивідуальні особливості. Материнство – це функція жіночого організму, яка спрямована на продовження людського роду і включає біологічний (виношування, народження і вигодовування дитини) та соціальний (виховання дитини як майбутнього громадянина своєї країни) аспекти.

На теперішній час спостерігається зростання феноменів порушеного материнства: відмова від вагітності та вигодовування, відмова від дитини, аборт, жорстоке поводження з дитиною тощо, які складають різні вияви інфантициду, тому вивчення чинників формування психологічної готовності до материнства є досить важливою й невирішеною проблемою в сучасній психології.

На думку В. Брутман, у наш час материнство займає незначне місце у житті жінки, адже стрімко зросло прагнення до високого професіонального статусу, прагнення до благополуччя та високого рівня споживання, що призводить до зміщення ролі материнства в системі цінностей сучасної жінки. Проте сучасні теоретичні та практичні дослідження, що вивчають проблему материнства, підкреслюють важливість материнської поведінки для розвитку здорової та гармонійної дитини. Інтерес до материнства в психології виник в руслі двох напрямів: при вивченні ролі матері в формуванні ранніх особистісних структур (психоаналіз та інші напрямки психології особистості: З. Фрейд, К. Хорні, Е. Еріксон та ін.) і в практичних дослідженнях, пов'язаних з порушенням психічного розвитку дитини (дитяча психіатрія, соціальна дезадаптація, психологічні проблеми підлітків: А. Фрейд, М. Кляйн, Д. Віннікотт).

У вітчизняній психологічній науці велику увагу приділяли вивченню материнського ставлення, материнської (батьківської) позиції та дитячо-батьківської взаємодії (Е. Ейдемільлер, В. Гарбузов, А. Варга, А. Співаковська та ін.). Поведінка матері розглядається як джерело розвитку дитини (М. Лісіна, Н. Авдєєва, О. Смирнова, В. Перегуда). Дитина та матір розглядаються як складові єдиної динамічної системи (Л. Шнейдер).

Останніми роками в психології активно розробляються різні аспекти проблеми материнства: психологічний компонент гестаційної домінанти (Е. Ейдемільлер), стадії та етапи формування материнства в онтогенезі (Г. Філіппова), особливості материнсько-дитячих стосунків (Р. Мухамедрахімов) тощо. Все частіше материнство досліджують не тільки як забезпечення якості раннього розвитку дитини (теорії прихильності Дж. Боулбі, плекання К. Вітакера), але й як складову жіночої особистості, актуалізація якої є одним із показників сформованої гендерної ідентичності (С. Біркхойзер–Оері).

Констатуючи суттєвий внесок названих учених в розробку психології материнства, слід зазначити, що їх творчий доробок зорієнтований на окремі теоретичні аспекти аналізованої проблеми. Зокрема, недостатньо розкритими є окремі аспекти готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку, що зумовлює актуальність проблеми.

Метою статті є аналіз результатів соціально – психологічних чинників становлення готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науці материнство вивчається в різних галузях: педагогіці, психології, соціології, соціальній роботі. За визначенням Р. Овчарової, материнство – це «соціально-психологічний феномен, що являє собою сукупність знань, уявлень та переконань стосовно себе у батьківській ролі, які реалізуються у проявах поведінкової складової материнства» [6, с. 16].

Загалом феномен материнства вивчають як складне біопсихосоціальне явище, тобто результат взаємодії багатьох чинників: генетичних, біологічних, вплив родинного та соціального середовищ. Проблему материнства часто пов'язують із належним рівнем готовності жінки до народження і виховання дитини. Як доводить Ф. Шидакова, «формування готовності дівчат до виконання ролі матері – багатоаспектна проблема, яку пов'язують із статевим дозріванням та соціальною зрілістю особистості» [11, с. 20].

Готовність до материнства – це стан особливої налаштованості жінки на те, щоб усвідомлено прийняти рішення стати матір'ю: народити, навчити, виховати дитину, забезпечити її, ввести у соціум, допомогти соціалізуватися. Передумовами реалізації цього стану є відповідний психофізіологічний розвиток жінки і сформована структура готовності. На підставі існуючих в літературі підходів [3; 5; 9; 11] можна визначити зміст поняття «психологічна готовність жінки до материнства» як спрямованість особистості жінки, яка до вагітності визначає готовність до народження і виховання дитини, а у період вагітності сприяє процесу поетапного формування психологічних новоутворень вагітної («Моя вагітність», «Моя дитина», «Я і дитина») та супроводжується фізіологічним перебігом вагітності.

До основних чинників, що впливають на формування психологічної готовності жінки до материнства, Г. Філіппова відносить: біологічні (стан ЦНС та особливості перебігу процесів у ній; нервово-психічна стійкість); психологічні (рівень особистісної зрілості; наявність невротичних розладів; акцентуація характеру; рівень особистісної тривожності); родинні (субкультура спілкування у батьківській сім'ї; розлучення; розмиті сімейні ролі; порушення стосунків по жіночій лінії; відсутність материнської жіночої ініційованості протягом 3–х поколінь); соціальні (матеріальний, культурний рівень виховуючої сім'ї, рівень освіти жінки та її соціально-економічний статус); духовні (адекватне оцінювання дитини; наявність (відсутність) моральних цінностей; усвідомлення (неусвідомлення) радості життя) [10].

Зріла готовність до материнства і вагітності – це «особлива позиція щодо себе та своєї дитини, яка має когнітивний, емоційно-смысловий та поведінковий компоненти» [5, с. 21–22]. Когнітивний (пізнавальний) компонент виявляється у тому, що мама має необхідні знання про дитину, які є не лише зовнішніми, але й інтуїтивними – вміння визначати потреби дитини, розуміти сигнали, які вона подає ще на пренатальній стадії. Емоційно-смысловий компонент виражається у повному прийнятті матір'ю дитини як самостійної цінності: вона (дитина) не стає для неї (матері) засобом самореалізації чи втримання партнера. Поведінковий компонент характеризується компетентною взаємодією матері з дитиною, адекватною до її (дитини) потреб, здатною до відповідального вибору.

Як стверджує О. Тиунова, психологічна готовність дівчат юнацького віку до материнства суттєво залежить від ряду чинників як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Основні *суб'єктивні чинники* базуються на індивідуально-психологічних особливостях молодшої людини та охоплюють: вік (сприятливий для сімейного життя та народження дитини), темперамент та характер (відношення людини до своїх обов'язків, інших людей та до себе), мотивація (наприклад, бажання стати самостійним і незалежним від батьків, страх самотності та ін.), рівень освіченості, шлюбно-сімейні домагання (вимоги, очікування, бажання, надії стосовно свого майбутнього шлюбу і сім'ї), соціальна зрілість (засвоєння зразкових норм сімейно-шлюбного життя, що визначають спрямованість і характер взаємодії в майбутньому шлюбі). Серед об'єктивних чинників також слід назвати омолодження шлюбів, недостатню економічну і соціальну захищеність, загальне послаблення моральних норм у суспільстві, поширення нетрадиційних форм шлюбу [9].

Щодо основних *об'єктивних чинників* готовності дівчат до материнства, на думку Т. Левицької, вони відображають елементи життєвого середовища (мікросистеми, мезосистеми та екосистеми), які впливають на молодь. Як свідчить практика, до таких відносяться: вплив суспільної думки (наприклад, не залишитися старою дівою), широкі можливості для вибору шлюбного партнера (у навчальному закладі навчаються сотні юнаків та дівчат одного вікового діапазону); приклад друзів (які вже створили свою сім'ю), бажання батьків не пропустити вигідну кандидатуру для шлюбу дитини, бажання батьків позбавити сина (доньку) можливості вести розгульний спосіб життя, стан матеріального благополуччя (здатність матеріально забезпечити сім'ю, наявність житла) [3].

Аналіз спеціальної літератури [1; 3; 7; 10] дозволяє виокремити найважливіші характерологічні особливості дівчат – вихованок дитячого будинку, які ускладнюють їхню готовність до материнства: високий рівень особистісної тривожності, неадекватна самооцінка, невпевненість у собі, несформованість вольової сфери, слабко розвинене почуття відповідальності за свої вчинки, відчуття знедоленості, позитивне ставлення до агресії (через неї такі діти усвідомлюють власну значущість та силу), порушення в розвитку почуттів, що не дозволяють розуміти інших, приймати їх, опора тільки на свої бажання й почуття, низький рівень соціального інтелекту, що заважає розуміти суспільні норми, правила, необхідність відповідати їм.

Дослідження психологічної готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку проводилося одноразово. Для психодіагностики був застосований груповий метод. Всім досліджуваним були роздані бланки для відповідей. У дослідженні брали участь 96 дівчат – вихованок дитячого будинку і 98 дівчат, котрі виховувалися у звичайних сім'ях. Дослідження психологічної готовності до материнства дівчат – вихованок дитячого будинку проводилося за допомогою таких методик: методика діагностики спрямованості особистості Б. Басса (орієнтаційна анкета), анкети «Мое ставлення до дитини», тесту «PARI» – «Батьківсько-дитячі відносини», методики «Рольові очікування і домагання у шлюбі (РОД)» та тесту ставлень вагітної І.Добрякова. У процесі вивчення психологічної готовності до

материнства дівчат – вихованок дитячого будинку одержано результати, які дають змогу порівняти особливості цього психологічного феномена у двох групах випробуваних.

Результати вивчення ролєвих очікувань і домагань у шлюбі дівчат – вихованок дитячого будинку та дівчат, котрі виховувалися у сім'ях, показують, що найзначніші відмінності спостерігаються за шкалами «Батьківсько-виховна сфера» (значущість її переважає у вихованок дитячого будинку), «Особистісна ідентифікація з партнером» (значущість її переважає у вихованок дитячого будинку), «Господарсько-побутова сфера» (значущість її переважає у вихованок дитячого будинку).

Тривожний і депресивний типи переживання вагітності частіше зустрічається у майбутніх матерів – вихованок дитячого будинку. За таких умов у родині найчастіше буде переважати гіперпротекція, підвищена моральна відповідальність. Можливими є емоційне знехтування, жорстоке поводження з дитиною. Також у досліджуваних дівчат частіше зустрічається ейфоричний тип ПКГД, коли спостерігається розширення сфери батьківських почуттів до дитини та гіперпротекція.

Вивчаючи рівень емоційно-позитивного образу дитини для майбутньої матері, відзначимо, що для 87% опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку і 80% опитаних дівчат, котрі виховувалися у повних сім'ях, характерним є позитивне ставлення до дітей, і в народженні дитини вони бачать щастя й радість. 76% опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку і 70% опитаних дівчат, котрі виховувалися у повних сім'ях вважають, що народження дитини принесе тільки труднощі й турботи, змусить відмовитися від намічених планів. Крім того, лише 54% опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку і 66% опитаних дівчат, котрі виховувалися у повних сім'ях, готові приділяти щодня дитині не менш трьох годин. 58% не змогли скласти свій розпорядок дня, тобто бажання піклуватися про дитину недостатньо високе в опитаних дівчат – вихованок дитячого будинку.

Висновки. Отже, більшість дівчат – вихованок дитячого будинку орієнтовані на спілкування та на справу, натомість дівчата, які виховувалися у сім'ях, переважно орієнтовані на справу та на себе. Також виявлено, що дівчата – вихованки дитячого будинку усвідомлюють значущість дитини, проте порівняно з дівчатами, котрі виховувалися у сім'ях, ця значущість є певною мірою невротичною. Більшість вихованок дитячого будинку налаштовані на надмірну концентрацію на дитині, трохи менша кількість налаштовані на оптимальний емоційний контакт з дитиною. Через несформованість свідомого ставлення до психологічної ролі матері, дівчата, котрі виховувалися у сім'ях, не готові підпорядкувати своє життя народженню дитини. Також, спостерігається надмірна концентрація на майбутній дитині. Отримані дані свідчать про низький рівень соціально-особистісної готовності вихованок дитячого будинку до материнства.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності розробки спеціальної програми тренінгових занять, спрямованих на підвищення готовності до материнства у дівчат – вихованок дитячого будинку до материнства, та її експериментальній апробації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брутман В. И. Влияние семейных факторов на формирование поведения матери / В. И. Брутман, А. Я. Варга, И. Ю. Хамитова // Психологический журнал. – 2000. – Т. 21, № 2. – С. 79–87.
2. Жигалин С.С. Родительская позиция как психологический феномен / С.С. Жигалин, Р.В. Овчарова // Экономика, психология, бизнес. – 2014. – № 2. – С.166–182.
3. Левицька Т. Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності до материнства / Т.Л. Левицька // Збірник наукових праць №40. Ч. II. – Хмельницький : НАДПСУ, 2007. – С. 231–234.
4. Малкина И.Г. Семейная терапия / И.Г. Малкина. – М.: Эксмо, 2005. – 992 с.
5. Мещерякова С. Психологическая готовность к материнству / С. Мещерякова // Вопросы психологии. – 2000. – №5. – С. 18–27.
6. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен : учебное пособие / Р.В. Овчарова. – М.: МПСИ, 2006. – 496 с.
7. Полянничко А. Аналіз чинників впливу інтернатних умов виховання на становлення особистості / А. Полянничко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Суми : СумДПУ, 2003. – С. 251–259.
8. Проскурняк О. Чинники та етапи становлення материнства / О. Проскурняк // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 3. – С. 13–16.
9. Тиунова О.В. Особливості психологічної готовності до виконання материнських функцій у дівчат старшого шкільного віку / О.В. Тиунова // Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки. – К.: НПУ, 2007. – № 18 (42). – С. 101–107.
10. Филиппова Г.Г. Психология материнства: учеб. пособ. / Г.Г. Филиппова. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 240 с.
11. Шидакова Ф.М. Психологическая характеристика готовности женщин к материнству / Ф.М. Шидакова, С.М.Биджаева, М.К. Эбзева // Педагогическое образование и наука. – 2007. – №2. – С. 20–23.

Невмержицька Х.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г. М.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ДІВЧАТАМИ РАНЬОЇ ВАГІТНОСТІ

Сьогодні не рідкість, коли молоді люди мають інтимні зв'язки у віці 13-15 років. У більшості випадків статеві контакти, які вони здійснюють, мають спонтанний характер і супроводжуються частою зміною статевих партнерів. Це призводить до збільшення кількості венеричних захворювань, настання